

Notícia de les traduccions al gallec de textos teatrals catalans

ANTONI NADAL

RESUM: Aquest escrit vol donar coneixença dels textos teatrals catalans publicats en gallec fins l'any 2014 i informar sumàriament de les primeres connexions teatrals entre Galícia i Catalunya.

PARAULES CLAU: traduccions, gallec, teatre, català,

ABSTRACT: The objective of this paper is to inform about the Catalan theatrical texts published in Galician up to the year 2014 and to report briefly on the first connections between Galician and Catalan theatre.

KEY WORDS: translations, Catalan, theatre, Galician

L'acta de naixença del teatre gallec culte i burgès es troba, probablement, en la publicació el 1882 d'*A fonte do xuramento*, de Francisco M. de la Iglesia (la Corunya, 1827–1897), i a la seva estrena, el 13 d'agost del mateix any. *A fonte do xuramento*, drama de costums gallecs, va ser considerat durant anys la primera peça teatral en aquesta llengua. Sens dubte, el drama de De la Iglesia marca la incorporació, amb retard, del gènere teatral al Rexurdimento (període que comprèn del 1863 al 1888, aproximadament). En aquesta etapa, un autor català com Àngel Guimerà es representa en castellà per companyies en gira. Basant-se en un estudi de José Ricardo Díaz Pardeiro sobre la vida cultural a la Corunya (1992), el crític i investigador teatral Manuel F. Vieites destaca que hom va representar *Terra baixa* onze vegades a la ciutat gallega entre 1897 i 1914. I afegeix:

«Se ben a presentación do espectáculo *Tierra baja* en 1902, pola Compañía María Guerrero, non foi ben acollida nun primeiro momento polas clases altas e pola burguesía coruñesa, sobre todo para marcar distancias cos rexionalistas, que saudaban entusiastas a chegada dun espetáculo creado co texto dun autor catalán, mais nunha produción castelá, finalmente a obra sería representada fóra de programa e celebrada por uns e outros que pertencían ó mesmo estamento social.» (Vieites 2003: 127)

En la primera dècada del segle xx trobem crides d'autors com Galo Salinas o Antón Vilar Ponte a «colocade á nosa Galicia, no arte dramático, á mesma altura na que se colocaron Cataluña e Valencia que, donas do seu teatro regional, pasean o seu idioma por tódolos escenarios do mundo civilizado» (Salinas 1902, 395).

En un període posterior anomenat sovint nacionalista (període que comprèn del 1917 al 1936, aproximadament), tant les Irmandades da Fala com la Xeración Nós van instar a traduir textos teatrals. Segons Manuel F. Vieites, la intel·lectualitat galleguista era conscient «da necesidade de renovar repertorios e de que estes reflectisen un canon asentado na

calidade, na tradición e na universalidade» (2003: 137). El model dominant sobre el qual es va intentar formular un cànon possible va ser l'angloirlandès, però Catalunya també va figurar entre els exemples a tenir en compte i es van proposar els noms de Serafí Pitarra, Àngel Guimerà, Santiago Rusiñol, Ignasi Iglésias i Adrià Gual (l'any 1896, Galo Salinas havia destacat, entre d'altres, els noms de Serafí Pitarra, Víctor Balaguer, Àngel Guimerà i Josep Feliu i Codina en la seva *Memoria acerca de la dramática gallega*).

Amb tot, calgué esperar fins als anys cinquanta perquè es produís un esforç notable i sostingut d'unes elits per traduir textos teatrals a fi de dinamitzar els escenaris gallecs i crear textos literaris en gallec davant l'escassetat de textos originals i l'interès per normalitzar el teatre gallec. Segons la investigadora Camiña Noia, són traduccions destinades a la representació i utilitzades «como plataforma de transmisión de ideas y de nuevos modelos expresivos, y a la vez, como ya había sucedido en la etapa de preguerra, con la finalidad de convertir la representación teatral en un instrumento de afirmación de las ideas nacionalistas, burlando la censura del régimen dictatorial» (Noia 2004: 770–771).¹ En la llista de traduccions per a la representació s'inclou la d'*El retaule del flautista*, de Jordi Teixidor, farsa estrenada l'any 1975 pel compostellà Teatro de Cámara Ditea amb traducció d'Agustín Magán. És probable que sigui la primera obra escrita en català estrenada en gallec; l'any 1973 havia estat estrenada, censurada, a Setúbal (Portugal) pel Grupo de Teatro do Centro de Cultura e Recreio Oliva amb el títol *O retábulo do flautista* i traducció de Rui Lebre.²

En les dècades següents —anys seixanta i setanta— es van produir una sèrie d'esdeveniments que foren decisius per a la configuració del teatre gallec actual: va néixer l'anomenat Teatro Independente; es van establir les Mostras de Teatro Abrente de Ribadavia, organitzades per l'Agrupación Cultural Abrente, que també va convocar el concurs d'obres teatrals Abrente. *El retaule del flautista* fou l'única obra catalana representada en les Mostras de Abrente (1973–1980), determinants en el procés de restauració i consolidació del teatre a Galícia.³ L'escriptor i director teatral Guillem-Jordi Graells, que fou convidat a les Mostras, ha deixat testimoni escrit de les seves estades anuals a Ribadavia, de les seves aportacions de les experiències catalanes i de l'amistat amb la gent de teatre, contactes que també van servir per «facilitar a creación da Asociación de Escritores en Lingua Galega a partir do modelo da Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, ou algunhas traduccions ó catalán, algunhas visitas, algún desterro provisional en Cataluña por razón de estudios ou profesional, que se converteu en permanente...» (Graells 2002: 240).

Estretament vinculat a les Mostras, aquí cal recordar el rol de Ricard Salvat com a pont entre el teatre català i el gallec des de l'any 1953 fins al seu traspàs l'any 2009. Xesús Alonso Montero ha publicat la biografia *galega* de Salvat en l'opuscle *Ricard Salvat (1934–2009) e o teatro galego*. (2013). Salvat es va atansar a les lletres gallegues com a director teatral i estudiós del teatre i també com a traductor de prosa i poesia. Dirigint el Festival

1 FALTA EL TEXT DE LA NOTA.

2 Totes dues traduccions són inèdites.

3 La representació d'*O retábulo do flautista* pel Teatro de Cámara Ditea va ser part de la IV Mostra l'any 1976.

Internacional de Teatre de Sitges (1977–1986), va acollir amb entusiasme un cert nombre de grups gallecs. En l'edició del 1979, Salvat, tan atent als esdeveniments literaris gallecs, segons Montero, va organitzar un homenatge pòstum al poeta Celso Emilio Ferreiro.⁴

Així mateix, en els anys setanta es van convocar certàmens de teatre, i unes companyies independents es van constituir en professionals. Fou el moment en què es van engegar els «Cadernos da Escola Dramática Galega» (1978), publicació promoguda per l'Escola Dramática Galega i dirigida per Francisco Pillado Mayor, a fi de cobrir el camp de l'edició de textos. Aquesta publicació donarà cabuda a les primeres traduccions gallegues de textos teatrals catalans: l'adaptació d'un conte de Francesc Eiximenis feta per Àngels Garriga amb el títol *El testament del Nasi* (1982), el desbarat *La Tuta i la Ramoneta* de Llorenç Villalonga (1984) i *Antígona* de Salvador Espriu (1989).⁵ *El testament del Nasi* i *La Tuta i la Ramoneta* es van representar en gallec abans de la publicació de les traduccions respectives.

Ja en el segle XXI, en 2001 i 2002 s'editen quatre obres d'autors mallorquins traduïts pel meritíssim Xesús González Gómez:⁶ Alexandre Ballester, Joan Guasp, Josep-Pere Peyró i Llorenç Villalonga. Tant les traduccions com les edicions tenen el suport de la Conselleria d'Educació i Cultura de les Illes Balears, dirigida en aquella legislatura —la del Pacte de Progrés— per l'escriptor Damià Pons. Aquestes edicions contenen introduccions documentades i esclaridores.

Finalment, cal destacar que un conveni de col·laboració signat pel Cercle Artístic de Ciutadella de Menorca i la *Revista Galega de Teatro* l'any 2006 ha garantit la traducció al gallec i la posterior edició de les obres guardonades amb el Premi Born de Teatre des de la XXXI edició. D'aquesta manera, han estat afavorides amb la traducció al gallec obres en català de Carlos Be, Jesús Díez, Carles Batlle, Josep Maria Miró i Coromina (dues vegades) i Lluïsa Cunillé. Totes les obres han estat traduïdes fins avui (2014) per Afonso Becerra de Becerreá.⁷ Aquestes edicions no responen a un programa cultural —tampoc ho pretenen—, però configuren un panorama del teatre català contemporani. La iniciativa del Cercle Artístic ciutadellenc també assenyala un camí als organismes públics encarregats de promoure a

4 Ricard Salvat (1966) parla, per primera vegada en un estudi que tracta dels grans corrents del teatre mundial, del teatre gallec (p. 274–277), bé que Salvat se centra en el comentari d'*Os vellos non deben de namorarse*, l'única obra teatral de Castelao.

5 David García Vidal (2010) ha estudiat les tres obres i el seu encaix en els Cadernos en la seva tesi doctoral *Teatro galego e construción nacional: os Cadernos da Escola Dramática Galega (1978–1994)*.

6 Xesús González Gómez (A Rúa, Valdeorras, Ourense, 1950) és un escriptor gallec i traductor de diversos idiomes. Resideix a Barcelona des de 1966. És el més prolífic i reconegut traductor al gallec d'obres catalanes.

7 Afonso Becerra Arrojo, conegut per Afonso Becerra de Becerreá (Becerreá, Lugo, 1973) és un dramaturg i director d'escena gallec. Llicenciat en Art Dramàtic, en l'especialitat de Direcció d'escena i dramaturgia, per l'Institut del Teatre de Barcelona; titulat en Interpretació per l'Institut del Teatro y de las Artes Escénicas del Principat d'Astúries, i màster en Arts Escèniques per la Universitat Autònoma de Barcelona. El Premi Born de 2013 estava patrocinat pel Govern de les Illes Balears, el Consell Insular de Menorca, l'Ajuntament de Ciutadella de Menorca i la Fundació Rubió i Tudurí-Andrómaco.

l'exterior la cultura catalana per fomentar les edicions de textos teatrals catalans en gallec, preferentment obres clàssiques i valencianes, grans absents en les traduccions al gallec.⁸

Presentem a continuació una llista dels textos teatrals catalans publicats en gallec. Per al període 1975–2002, Pere Comellas ha subratllat que, si l'existència de les traduccions teatrals al gallec és petita —gairebé negligible—, no és tan insignificant com la traducció d'obres gallegues al català (Comellas 2007: 917).⁹

- Ballester, Alexandre. 2002. *Nun pregue de veludo* (edició bilingüe). Trad. i introducció de Xesús González Gómez. Biblioteca-Arquivo Teatral Francisco Pillado Mayor 16. A Coruña: Universidade da Coruña.
- Batlle, Carles. 2009. *Esquecer Barcelona* [Oblidar Barcelona]. Trad. Afonso Becerra de Becerreá. *Revista Galega de Teatro* 59.
- . 2008. *Oasis* [Oasi]. Trad. Afonso Becerra de Becerreá. *Revista Galega de Teatro* 55.
- Be, Carlos. *Origami* [Origami]. 2007. Trad. Afonso Becerra de Becerreá. *Revista Galega de Teatro* 50.
- Cavallé Busquets, Joan. 1995. *O teléfono* [El telèfon]. Trad. Antonio Molexón. *Cadernos de Teatro* 3.
- Comediants. 1994. *Sida, saber axuda. Propostas teatrais* [Sida. Saber ajuda. Propostes teatrals]. Trad. Begoña Méndez. Barcelona: Fundació La Caixa.
- Cunillé, Lluïsa. *O tempo* [El temps]. 2001. Trad. Afonso Becerra de Becerreá. *Revista Galega de Teatro*, núm. 67.
- Díez, Jesús. 2008. *O show de Kinsey* [El show de Kinsey]. Trad. Afonso Becerra de Becerreá. *Revista Galega de Teatro* 54.
- Eiximenis, Francesc. 1982. *O testamento do tío Nacho* [El testament del Nasí]. Trad. Xoán Babarro de l'adaptació catalana d'Àngels Garriga del conte «De com un pagès hereta malament sa muller i de com aquesta millora la deixa» de *Lo crestià*. *Cadernos da Escola Dramática Galega* 30.
- Esprui, Salvador. 1989. *Antígona* [Antígona]. Trad. Xesús González Gómez. Prefaci de Salvador Esprui. *Cadernos da Escola Dramática Galega* 78.
- Giralt, Joan. 2012. *Fóra feira*. *Revista Galega de Teatro* 70. Traducció de l'autor amb la col·laboració d'Afonso Becerra del text *Fora fira*, original en català i inèdit.
- Guasp, Joan. 2002. *O vendedor de amendoíns* [El venedor de cacauets] (edició bilingüe). Trad. Xesús González Gómez. Introducció de Gabriel Sabrafín. Biblioteca-Arquivo Teatral Francisco Pillado Mayor 23. A Coruña: Universidade da Coruña.
- Miró Coromina, Josep Maria. 2010. *A muller que perdía todos os avións* [La dona que perdia tots els avions]. Trad. Afonso Becerra de Becerreá. *Revista Galega de Teatro* 63.

8 El valencià Joan Giralt Bailach, professor de l'Escola Superior de Arte Dramática de Galícia, és autor de la micropeça *Un nó non nu*, escrita directament en gallec (*Revista Galega de Teatro* 76, 2013).

9 En una nota al peu del seu treball (p. 920), Comellas fa saber, com a curiositat, que ha localitzat tres traduccions inèdites d'obres gallegues a l'Institut del Teatre de Barcelona.

- Miró Coromina, Josep Maria. 2012. *O Principio de Arquímedes* [El Principi d'Arquimedes]. Trad. Afonso Becerra de Becerreá. *Revista Galega de Teatro* 71.
- Peyró, Josep Pere. 2002. *Desertos: Deserto de paxaros. Pranto de paxaros* [Deserts] (edició bilingüe). Trad. i introducció de Xesús González Gómez. Biblioteca-Arquivo Teatral Francisco Pillado Mayor 18. A Coruña: Universidade da Coruña.
- Villalonga, Llorenç. 1984. *A Tuta e a Ramoneta (Peza nun prólogo, un acto e un epílogo)* [La Tuta i la Ramoneta]. Trad. Xosé Luís Grande Grande (pseudònim de Xosé Luís Franco Grande). Introducció de Maria del Carme Bosch. *Cadernos da Escola Dramática Galega* 42.
- . 2001. *Desbaratos* [Desbarats] (edició bilingüe). Trad. i introducció de Xesús González Gómez. Biblioteca-Arquivo Teatral Francisco Pillado Mayor 14. A Coruña: Universidade da Coruña.

Referències bibliogràfiques secundàries:

- Comellas, Pere. 2007. «La traducció del gallec al català i del català al gallec des de 1975: símptoma d'unes relacions culturals». Dins *Actas do VII Congreso Internacional de Estudos Galegos. Mulleres en Galicia. Galicia e os outros pobos da Península. Barcelona 28 ó 31 de maio de 2003*, ed. Helena González i M. Xesús Lama, 917. Sada-A Coruña: Edicións do Castro/Asociación Internacional de Estudos Galegos/Filoloxía Galega (Universitat de Barcelona). També disponible en línia a: <http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2944876>
- Díaz Pardeiro, José Ricardo. 1992. *La vida cultural de La Coruña: el teatro (1882–1915)*. La Coruña: Ayuntamiento/Galicia Editorial.
- García Vidal, David. 2010. *Teatro galego e construción nacional: os Cadernos da Escola Dramática Galega (1978–1994)*, tesi doctoral. Birmingham: University of Birmingham. Disponible en línia a: <http://etheses.bham.ac.uk/972/>.
- Graells, Guillem-Jordi. 2002. «O meu Abrente ó teatro e á cultura de Galicia». Dins *Abrente teatral: as mostras e o concurso de teatro de Ribadavia*, ed. Inma López Silva i Dolores Vilavedra. Vigo: Editorial Galaxia.
- Montero, Xesús Alonso. 2013. *Ricard Salvat (1934–2009) e o teatro galego*. Santiago de Compostella: Xunta de Galicia/Consellería de Cultura, Educación e Ordenación Universitaria. Disponible en línia a http://cultura.xunta.es/sites/default/files/documents/publicacion/ricard_salvat_1934-2009.pdf
- Noia, Camiño. 2004. «El ámbito de la cultura gallega», *Historia de la traducción en España*. ed. Francisco Lafarga i Luis Pegenante. Salamanca: Ambos Mundos. També disponible en línia a: <http://www.cervantesvirtual.com/obra/historia-de-la-traduccion-en-espana-0/>.
- Salinas, Galo [signat S.]. 1902. «O teatro gallego». *Revista Gallega* 395 (12 oct.).
- . 1907. «Cultura regional. Cataluña», *A Nosa Terra* 6 (11 nov.).
- Salvat, Ricard. 1966. *El teatre contemporani 2. El teatre és una ética. De Ionesco a Brecht*. Barcelona: Edicions 62.
- Vieites, Manuel F. 2003. *A configuración do sistema teatral galego (1882–1936)*. Santiago de Compostela: Edicións Laiovento.